

УДК 821.162.1

Святлана МУСИЕНКА

доктор філологічных наук, професор,
Гродненський державний університет імені Янкі Купалі

АДАМ МІЦКЕВІЧ У ТВОРЧАЙ СВЯДОМАСЦІ ЗОФ'І НАЛКОЎСКОЙ

Налкоўская падкрэслівае значнасць індывідуальнасці (własna postać) і гэта асабліва важна ў час, калі зямля патрабуе дапамогі, калі пісьменнік адчувае адказнасць за лёсы айчыны і народу. Яна выходзіла свой эстэтычны густ і мастацкую свядомасць пад уплывам творчасці Міцкевіча. Міцкевіч увайшоў у свет творчасці пісьменніцы, якая арыгінальна і сваеасабліва выкарыстоўвала мастацкія традыцыі паэта і ўзбагачала сваю творчасць новымі пошукамі і адкрыццямі.

Тры вялікія прарокі Адам Міцкевіч, Юліуш Славацкі, Зыгмунт Красінскі вызначылі сваёй творчасцю развіццё польскай літаратуры рамантызму. Але слава найвялікшага паэта, найбольш папулярнага ў свеце прадстаўніка польскай культуры, бяспрэчна, належыць Адаму Міцкевічу. Нарадзіла паэта наднёманская зямля, наша Навагрудчына, якую ён уславіў і ўвёў у сусветную літаратуру і любоў да яе пранёс праз сваё шматпакутнае і вялікае жыццё. Удзячныя патомкі, якія жывуць на гэтай зямлі, ці прыяжджаюць сюды, памятаюць аб гэтым і схіляюць галаву перад вяліччу паэта.

Культ Міцкевіча на зямлі яго продкаў – сведчанне не толькі яго папулярнасці, але арганічнай блізкасці яго да культуры усіх народаў, якія насяляюць гэты край. Няшмат на зямлі такіх прыкладаў, калі творца адчувае сябе Паэтам некалькіх народаў і калі іншыя народы лічаць паэта сваім. У гэтым і заключана вялікая місія сусветнай культуры сёння. «Twórczość Mickiewicza – odznaczył K. Wyka – jest pełna zarazem trwałego działania na coraz to nowe pokolenia narodu, ożywioną realistyczną mocą słowa i sztuki poetyckiej... Skupia się w niej wszystko, dzięki czemu literatura epok minionych kształtuje narody na drodze ich postępu»¹. Дзве вялікія ідэі, два ідэалы пераказаў паэт нам, нашчадкам, у дар. Першая – гэта ідэя свабоды, аднолькава важная для ўсіх народаў: «za waszą i naszą wolność» і побач з ёю гуманны заклік «kochajmy się». Іх можна інтэрпрэтаваць у часе, у прасторы, у свядомасці кожнага народа і кожнага чалавека, але сутнасць гэтых каштоўнасцяў застаецца нязменнай. І апранутая яна ў шаты высокай паэзіі і дасканалай прыгажосці слова: «Ja kocham cały naród – objąłem w ramiona wszystkie przeszłe i przyszłe jego pokolenia»².

¹ Wyka K. Szkice literackie i artystyczne. – T. 1. – Warszawa, 1956. – S. 51.

² Mickiewicz T. Utwory dramatyczne. – Warszawa, 1983. – s. 157.

Зыходзячы з канцэпцыі К. Выкі аб уплыве культуры мінуўшчыны на фармаванне эстэтычнай свядомасці новых пакаленняў, звернем увагу на факт пераемнасці мастацкіх прынцыпаў Міцкевіча дзеячамі культуры, майстрамі слова, якія прыйшлі ў літаратуру разам з XX стагоддзем у часы сваеасаблівага рэнесанса традыцый рамантызма – ў перыяд развіцця «Маладой Польшчы». Варта спыніцца на наступным прыкладзе: менавіта ўплыве Міцкевіча на творчасць З. Налкоўскай і прасачыць эвалюцыю гэтых уплываў «уздоўж жыцця і творчасці» пісьменніцы. З 70 гадоў гэтага жыцця 58 можна лічыць творчымі, бо з 12 гадоў яна пачала пісаць дзённік, у 14 гадоў апублікавала свой першы твор, ужо маючы на той час два рукапісныя сшыткі паэзіі, у якіх налічваўся 101 верш.

Паэтычны дэбют Налкоўскай – верш «Я памятаю» – надрукаваны ў «Пшэглэндзе тыгоднёвым» (1898, Nr 41), як і большасць паэтычных вопытаў будучай пісьменніцы, нясе на сабе выразны след уплыву творчасці Адама Міцкевіча, але трэба адзначыць і вельмі ўдалыя мастацкія вынаходніцтвы і самай Налкоўскай. Ужо ў вершы «Я памятаю» пераплятаецца ўплыў балад Міцкевіча з вобразнай сістэмай паэзіі мяжы XIX–XX ст., ва ўмовах якой вырасла і сфарміравалася эстэтычная свядомасць маладога аўтара.

Wabiła z dala mnie bezdenne toń jeziora,
Powierzchnia czarna wód – księżycza światłem lśniła,
A tak mieniła się, jak czarna mięka mora –
I wód czarowną toń – zwierciadłem gładkim kryła³.

У прыведзеным фрагменце «бяздонныя глыбіні возера» і «чорная гладзь водаў» нібы паўтараюць эмацыянальныя адчуванні, выкліканыя чытаннем «Свіцязянки». А параўнанне «мянлівы, чорны, мягкі муар», калі ў адносінах да яго выкарастаць прынцып налажэння на баладу Міцкевіча «Свіцязь», атрымаўся б вельмі цікавы сінтэз рамантычнай традыцыі з неарамантычным пошукам сучаснай аўтару паэзіі пачатку XX ст.

Падобнае з'явішча назіраецца і ў фрагменце яшчэ аднаго верша:

Ciężkimi perły ros – srebrniaty mietlic kiście-
Ciężkimi perły ros – jaśniła cień swój trawa –
Ciężkimi perły ros – okryły się drzew liście –
Ciężkimi perły ros – dal lśniła się bladawa⁴.

Падкрэслім у ім, разам з пераймальнасцю арыгінальнасць мастацкай знаходкі – анафары «ciężkimi perły ros», якая паўтараецца на пачатку кожнага радка. Аднак было б несправядліва зводзіць паэтычны дэбют Налкоўскай толькі да пераймальнасці, ёсць у ім моманты, у якіх адлюстроўваецца светаадчуванне маладой дзяўчыны, душэўны непакой і тонкае ўспрыняцце прыроды і прыгажосці.

Дастаткова звярнуцца да дзённіка Налкоўскай ад 24 лютага 1902 г., у якім ёсць запіс аб яе выступленні ў літаратурным кабаре з уласным вершам «W pełnym słońcu» (надрукаваным у часопісе «Ogniwo», 1902, Nr 21⁵): «Stanełam w pełnym słońcu... – czułam się antytezą tej mrocznej, namiętnej Theresity (прымы кабаре – С. М.), byłam ładna, słoneczna, przejrzysta, mówiłam z pewną ruchą o «mych złotych włosach», o «jasnych źrenicach», których «przed słońcem

³ Wyka K. Szkice literackie... Op. cit.

⁴ Nałkowska Z. Ciężkimi perły ros. – Цыт. па: С. Мусіенка. Творчество Зофьи Налковской. – Минск, 1989. – С. 11.

⁵ Nałkowska Z. Orlica // Ogniwo. – 1903. – 03.14.

nie mróże», o «perłowych zębach» i o tym, że w żarze słonecznym jestem chłodna»⁶.

У наянаўсці не толькі пералік мастацкіх сродкаў верша, але і адчуванне сябе як рамантычнай гераіні, нібы зыходзячай са старонак вершаў Міцкевіча, скажам, як Лаура ў яе «адценнях прыгажосці», «włos zaplatająca», ці «zakwiecającą skronie, gdzie lica jej malowne w srebrnym fali łonie»⁷. Нёмана адлюстроўваліся. Як рамантычная гераіня, маладая пісьменніца ўяўляла сябе адзінокай і сумнай у перадчуванні смерці: «Tak doskonale wiem, że śmierć wisi nade mną – i że chwila rozstania się mej smutnej mądrej duszy z mym ładnym ciałem niedaleka już»⁸. Такім жа рамантычна сумным выглядае і фінал яе першай навэлы «Арліца». «Piękna – sama – samotna»⁹.

Наколькі імпанавалі маладой Налкоўскай рамантычны погляд на свет, на сваю творчасць, на сябе і свае каханне, настолькі крытычна яна ставілася да класічных традыцый ранніх вершаў Міцкевіча. Першы ўспамін аб ім у дзённіку адносіцца да 1900 г. Герой яе першага кахання інжэнер Мяндрэцкі, каб зацікавіць дзяўчыну, прачытаў ёй фрагмент «Оды да маладосці». Налкоўская зарэагавала маланкава:

- Czy Pan lubi «Ode»?
- Tak sobie – rzekł dosyć lekceważąco.

Całe mi serce przepelnił zachwył. Mędrzecki był pierwszym, który nie zachwycał się «Odą do młodości», nie oburzał się na mnie, że jej nie lubię, jak również patetycznego «Farysa»¹⁰. На падставе прыведзенага фрагмента «Дзённіка» можна прыйсці да высновы, што аб Міцкевічы ў доме Налкоўскіх вяліся частыя дыскусіі. А калі ўлічыць, што бацька пісьменніцы – вядомы вучоны і яго частымі гасцямі былі прадстаўнікі інтэлектуальнай эліты і ў іх ліку аўтары літаратурнаўчых прац аб творчасці Міцкевіча, то «сутыкацца» са спадчынай паэта Налкоўскай, відаць, было наканавана лесам. Бацька пісьменніцы даволі часта звяртаўся да творчасці Міцкевіча, а абавязкам дачкі-падлетка было перапісванне яго прац. У пансіянаце, дзе вучылася Налкоўская, патрыятычна-эстэтычнае выхаванне вялося на прыкладзе творчасці паэта-прарока. Выкладчыкамі былі вядомыя пісьменнікі і літаратурнаўчы. Ды і сама Налкоўская выйшла замуж за педагога і паэта Лявона Рыгера – пляменніка вядомага скульптара Тэадора Рыгера, аўтара аднаго з найлепшых помнікаў Міцкевічу ў Кракаве.

Уплыў Міцкевіча на фармаванне сваёй эстэтычнай свядомасці Налкоўская падкрэслівала не аднойчы. Шмат разоў яна перачытвала яго творы, наведвала тыя ж мясціны ў Еўропе, дзе калісьці бываў паэт, а часамі і на свет глядзела праз кружавы яго творчасці. «Gdzie indziej, bliżej, – пісала яна, будучы ў Лазане, – można oglądać mory, cyprysy, palmy, drzewa, pokryte liśćmi, lub wielkimi białymi kwiatkami. Ta nierównomierność... wiosny włoskiej... sprawia, że mogę tęsknić w duchu mickiewiczowskim... za moją wiosną na Górkach»¹¹. Нецяжка знайсці першакрыніцу, якая выклікала такую эмацыянальную танальнасць «Дзённіка» пісьменніцы – гэта вядомы верш Міцкевіча «Wezwanie do Neapolu»:

⁶ Nałkowska Z. Dzienniki 1899–1905. – Warszawa, 1975. – S. 221.

⁷ Mickiewicz A. Wiersze. – Warszawa, 1972. – S. 131.

⁸ Nałkowska Z. Dzienniki 1899 – 1905... Op. cit., S. 296.

⁹ Nałkowska Z. Orlica... Op. cit.

¹⁰ Nałkowska Z. Dzienniki 1899 – 1905... Op. cit., S. 115.

¹¹ Nałkowska Z. Dzienniki 1909 – 1917. – Warszawa, 1976. – S. 132–133.

Znasz li ten kraj,
 Gdzie cytryna dojrzeła,
 Pomarańcz blask
 Majowe złoci drzewa?
 Gdzie wieńcem bluszcz
 Ruiny dziwne stroi,
 Gdzie buja laur
 I cyprys cicho stoi?
 Znasz li ten kraj?
 Ach, tam, o moja miła!
 Tam był mi raj,
 Pókiś ty ze mną była!¹²

Са шчырасцю творчай душы адкрывае Налкоўская свае адносіны да Міцкевіча, калі ёй падаравалі пяцітомнае выданне яго твораў (Львоў, 1893 – 1910). «Byłam szczęśliwa, – чытаем у «Дзённіку» ад 23/XII, 1914 г., – że mogłam sobie odczytać z mojego nowego, już trzydziścioletniego... stanowiska «Dziady», a zwłaszcza pachnącego moim dzieciństwem «Pana Tadeusza»¹³. Пільна сачыла Налкоўская і за літаратуразнаўчымі працамі аб творчасці Міцкевіча. Шмат разоў адзначае яна даследванні М. Канапніцкай, В. Цыбульскага, Г. Масціцкага, И. Каленбаха і інш.

Вялікі Гётэ сказаў: каб зразумець паэта, трэба пабываць на зямлі паэта. Амаль пяць гадоў пражыла Налкоўская на «крэсах» – пад Вільняй у Замачку і Гродне (1922 – 1927). Вось тады і прыйшло сапраўднае зразуменне творчасці і душы Міцкевіча і яго вялікай любові да сваёй Радзімы – куточка зямлі над Нёманам, пахі і барвы якой ён пранёс праз усё сваё жыццё на чужыне.

Але нерадаснымі былі першыя ўражання Налкоўскай: «Jeszcze raz opuściłam dom mojej matki i z troską i mozolem ścielę sobie nowy dom – na czas podobno niedługi – w tym kraju który jest piękny i obcy»¹⁴. Рамантычная меланхолія пісьменніцы, навеяная вершамі Міцкевіча, дапамагла ёй увайсці ў эстэтычны свет паэта. Запісы ў «Дзённіку» 1922 г. літаральна пераплятаюцца з цытатамі з «Пана Тадэвуша» і ствараюць дзівосныя паэтычна-узвышаныя і адначасова максімальна праўдападобныя замалёўкі прыроды і светаадчуванне чалавека, пагружанага ў прыгажосць паэзіі і ў прыгажосць прыроды. «Podziwiam tę jesień tu, – піша Налкоўская, – na dalekiej północy. Czasami wyjeżdżam końmi na spacer i widzę «te pagórki leśne», «te łąki zielone», szeroko nad błękitnym Niemnem rozciągnięte», «te pola, malowane zbożem rozmaitem»... (шматкропкі З.Н.). Uczuwam naturę tutejszą w formułach gotowych piękna z «Pana Tadeusza»¹⁵.

Налкоўская па сутнасці стварае новы мастацкі прыём сваеасаблівага тэкстуальнага каллажа, з дапамогай якога яна змагла ўвесці ў эстэтычную прастору ўласнага дзённіка мастацкія сродкі, бытавыя рэаліі і нават псіхалагічную атмасферу «Пана Тадэвуша». «Chodząc po lesie za grzybami, – піша Налкоўская, – słysząc o polowaniach – wciąż sprawdzam trafność wizji, wytworzonej niegdyś tę lekturą dzieciństwa. Jadę do Wilna za sprawunkami, myślę o zimie, którą mam spędzić w tym mieście – i oto już: «Potem Podkomorzyna do

¹² Mickiewicz A. Wiersze. – Warszawa, 1972. – S. 288–289.

¹³ Nałkowska Z. Dzienniki 1909 – 1917... Op. cit., S. 363.

¹⁴ Ibidem, S. 79.

¹⁵ Nałkowska Z. Dzienniki 1918 – 1929. – Warszawa, 1980. – S. 85.

Wilna jeździła i wzięła mię tam ze sobą»... (шматкропкі З. Н.). Uroczy jest ten kraj»¹⁶.

Прыведзены фрагмент «Дзённіка» поўнасцю перанесены ў эсэ «W pamięci», напісанае ў Гродне ў 1924 г. і ў том замалёвак «Księga o przyjaciółach», створаная ў сааўтарстве з М. І. Велёпольскай (1927). Каб адтварыць атмасферу міцкевічаўскага твору, Налкоўская захавала ў цытаваных фрагментах нават граматычныя прынцыпы польскай мовы першай паловы XIX ст. Прынцып «налажэння» тэкста «Пана Тадэвуша» на тэксты «Дзённіка» і твораў Налкоўскай даў вельмі цікавыя вынікі – новыя віды творчасці: эстэтычны сінтэз літаратуры факту, апавядальнай прозы і эсэ. У такіх творах аўтар не толькі з'яўляецца героем, але і апавядальнікам, які выказвае інтымныя, асабістыя адносіны да прадстаўленага матэрыялу.

Значную ролю ў гэтых творах адыгрывае і стылізацыя. І калі з «Дзённіка» і названых твораў Налкоўскай зняць граматычнае афармленне цытатаў Міцкевіча, то будзе немагчыма вызначыць мяжу паміж арыгінальным і цытаваным тэкстамі. Жывучы пад Вільняй, Налкоўская часта наведвала месцы, дзе жыў і бываў Міцкевіч. У «Дзённіку» 1922 г. успамінаецца універсітэт, касцёл, дамы, у якіх здымаў кватэры паэт. У 1928 г. Налкоўскую выбіраюць дэлегатам Усеагульнага з'езда польскіх літаратараў, які меў адбыцца ў Вільне. Пасля шасцігадовага перапынку і перажытых сямейных трагедый пісьменніца зноў наведвае Вільню і прымае ўдзел у рабоце з'езда. «Cztery ostatnie dni, – czytamy ad 5.XI, 28, – spędziłam w Wilnie. <...> Miasto widziane przed sześciu laty w kategoriach wędrówek wojskowych – tym razem było dla mnie terenem ciekawych poznań i spotkań»¹⁷.

Тут сабралася пісьменніцкая і літаратурна-крытычная эліта з усёй Польшчы. Цікавыя дыскусіі, сустрэчы, размовы, у якіх вызначаліся шляхі развіцця польскай літаратуры. Але найважнейшай тэмай усёж-такі былі адносіны да рамантызму і творчасці Міцкевіча. Вільня была і застаецца горадам культу паэта і не ўспрымала праціўнікаў ці крытыкаў яго творчасці. Налкоўская адзначыла, што ў большасці дэлегаты падзелілі ўзвышаны настрой віленчукоў і іх зачараванасць Міцкевічам. Асаблівае значэнне меў даклад прафесара ўніверсітэта М. Здзяхоўскага, які Налкоўская назвала «w najwzyszym stopniu Wileńskim», бо ў ім падкрэслівалася роля Міцкевіча ў развіцці польскай культуры.

Пісьменніца ўхапіла і перадала вельмі важны нюанс псіхалагічнай і інтэлектуальнай атмасферы горада і з'езда, калі сутыкнуліся прыхільнікі і супраціўнікі міцкевічаўскіх традыцый. «Ten Miller, – піша Налкоўская, – (Jan Niepomucen, autor «Zarazy w Grenadzie», zwalczającej romantyzm i Mickiewicza) wiele doznać musiał utrapienia w atmosferze zjazdu, gdzie w każdym z uroczystych przemówień słyszało się o tym Mickiewiczu, o Wilnie, kołębce geniusza, o miłości i nawet mesjonizmie... ten Miller oraz Irzykowski wyglądali jak dwa diabły, kropione święconą wodą. Wszystko zważywszy, atmosfera tego uniwersyteckiego miasta, pełnego teraz ideowych, entuzjastycznych ludzi, jest niezwykła i pociągająca»¹⁸.

Яшчэ адна паездка Налкоўскай «у краіну паэта» адбылася ў 1931 годзе. І на гэты раз пісьменніца, дакрануўшыся да матэрыяльных слядоў памяці аб Міцкевічу, адлюстроўвала ў «Дзённіку» вельмі багатую гаму пачуццяў, якія паўплывалі не толькі на яе эстэтычную свядомасць, але і на адносіны да людзей.

¹⁶ Ibidem, S. 85.

¹⁷ Ibidem, S. 375.

¹⁸ Ibidem, S. 376.

Прыезд Налкоўскай у Навагрудак быў звязаны са святкаваннем 75-х узгодкаў з дня смерці паэта і стагоддзем з дня паяўлення ў друку яго паэмы «Пан Тадэвуш». Гэтыя даты шырока адзначаліся ў Польшчы і сувязі з імі паявіліся новыя працы і перакладаліся на замежныя мовы яго творы. Зразумела, максімум ўвагі ўдзеляўся «Пану Тадэвушу». Ушанаванне памяці паэта пачалося намнога раней. 27 мая 1924 года адбыўся ўрачысты насып кургану ў памяць Адаму Міцкевічу. Значнасць падзеі падкрэслівалася ўдзелам у ёй прэзідэнта Польшчы С. Вайцехоўскага і епіскапа З. Лазіньскага. Сведчаннем увагі да ўрачыстасці быў і артыкул «Dni Mickiewiczowskie w Nowogrodzku» у папулярным польскім штотыднёвіку «Tygodnik Ilustrowany». Аўтар публікацыі, выступіўшы пад псеўданімам Гамма, выразіў шацунак да Міцкевіча, але іранічна абыграў прысутнасць каля міцкевічаўскага кургану высокіх дзяржаўных і духоўных асобаў. «Sypanie kopca rozpoczęło się... – піша Гамма, – i kamień węgielny założono 27 maja 1924 r. przy udziale prezydenta Rzplitej, Wojciechowskiego i biskupa Z. Łozińskiego. Akt erekcyjny, ułożony przez prof. Pigoń, głosił «na wieczne czasy czci i miłości, jaką naród żywi dla swego Wieszcza, syna tej ziemi, dzisiaj, kiedy się już stało według wiary Jego, gdy Wszemmocny Rządca Narodów wysłuchał modlitwy o broń i orły narodowe, kiedy wypełniły się czasy upragnione»¹⁹.

На хутары Завоссе, каля якога кватэраваў гарнізон польскай арміі, вайскоўцы з уласнай ініцыятывы паставілі помнік на месцы, дзе размяшчаўся маёнтак бацькоў паэта і дзе ён нарадзіўся і жыў у дзяцінстве. Падрыхтаваліся да смутнага юбілею Міцкевіча і навагрудскія ўлады. Скончылася ўрачыстае насыпанне кургану Міцкевіча, ў кельях і калідорах Дамініканскага кляштара былі наладжаны выставы іконапісаў і карцін мастакоў навагрудчыны, прадстаўлены амаль поўны збор навукова-крытычнай літаратуры аб Міцкевічу і пераклады на дванаццаць моваў «Пана Тадэвуша». Асабліва ўзрушваў наведвальнікаў сканструаваны па паэме «Пан Тадэвуш» «пакой Зосі». У прэсе адзначалася, што «Nowogrodzianie zorganizowali swe «dni mickiewiczowskie» z wyjątkowym pietyzmem i miłością»²⁰. Атмасфера любові да паэта і пакланенне яго таленту, а дакладней сваеасаблівага лірычнага культу Міцкевіча не мела роўных: тут, на радзіме паэта супраціўнікаў яго творчасці і рамантычнай традыцыі проста не магло быць і не было ў тых святочных дні.

У «Дзённіку» Налкоўскай сам факт святаў пададзены каратка: прыезд у Навагрудак і падарожжа па месцах, звязаных з жыццём і творчасцю паэта. Але цікава прадстаўлены душэўны стан самой Налкоўскай. Міцкевічаўскае свята размешчана нібы ў цэнтры апісання цэлай гамы душэўных пераліваў пісьменніцы, якія разыходзяцца як прамені, акружаюць светам і цяплом іншых людзей. Аб іх у той час успамінала Налкоўская. Запіс у «Дзённіку» зроблены пасля яе прыезду з Навагрудку ў Гуркі з невялікай адлегласці часу. «Przez te sześć tygodni, – чытаем ад 9.VII.31 г., – gdy tu (у Гурках – С. М.) nie zdążyłam zapisać ani słowa, było parę rzeczy godnych zapamiętania»²¹. Першай рэчай пісьменніца лічыць спатканне з кампазітарам К. Шыманоўскім, якое выклікала шмат эмацыянальна-аналітычных разважанняў аб жыцці, каханні, палажэнні ў свеце праслаўленай асобы. «I on, i ja przygniecenі jesteśmy «Wielkim losem», on o tyle zresztą bardziej, o ile jego los jest większy. Oboje stęsknieni za spokojem, za skupieniem, za *swoim* (кўрціў мой – С. М.) życiem. Oboje jednakowo pożarci swą twórczością, ulegające biernie pozorom życia, oboje słabi wobec zaproszeń

¹⁹ «Dni Mickiewiczowskie» w Nowogrodzku // Tygodnik Ilustrowany. – 1931. – Nr 27.

²⁰ Ibidem.

²¹ Nałkowska Z. Dzienniki 1930 – 1939. Cz. I. – Warszawa, 1988. – S. 280.

«świata», obłężeni, przez ludzi, owinięci ludzkim uwielbieniem, zmęczeni, zmęczeni bez tchu»²².

Гэта нібы погляд з боку на сябе і падобнага да сябе чалавека, якога яна кахае і які кахае яе, але слава і творчасць перашкаджаюць абодвум адкрыць душы. І раптам маланкавае ўспамінанне аб сказаных ім словах, голасе: «z nikim na świecie nie mówię tak, jak z panią. <...> Więc jestem zdolna dobywać z niego takie wartości, osiągać takie zdumienie i takie upojenie. Już byłam gotowa zapomnieć, że to w nim jest – ta głębia i ta mądrość smutna, i tyle piękna. I że to doprawdy jest dla mnie»²³.

Адлюстраванне эмацыянальных, інтымных пачуццяў змяняецца сухім паведамленнем аб выездзе пісьменніцы: «...dwie wycieczki, jedna do Białowieży w gromadzie ludzkiej, druga do Nowogródka na uroczystości mickiewiczowskie». Змяняецца не толькі змест, але граматычны склад тэксту. Калі ў першай частцы запісу шмат прыметнікаў, дзеясловаў, з іх дапамогай перадаецца душэўная занепакоенасць, дынамізм і хуткая змена настрою, то другая частка складаецца амаль з самых назоўнікаў. Адзіны прыметнік «mickiewiczowskie» пазбаўлены эмацыянальнай афарбоўкі і служыць удакладненнем прычыны паездкі. Але Налкоўская не магла застацца абыякавай да паездкі «у краіну паэта», прычым паэта, творы якога суправаджаюць яе праз усе жыццё ад самага дзяцінства. Уплыў Міцкевіча не змяншаецца, а толькі мяняе сваю прыроду. І зноў інтымнасць пачуццяў пісьменніцы, але ўжо да зямлі, на якой вырас паэт. Пазнанне Міцкевіча нібы нараджае нейкія псіхалагічна-лірычныя імпульсы. Яны раскрываюць багацце і разнастайнасць унутранага свету самой Налкоўскай: разуменне прыгажосці прыроды і душы «другога чалавека». І яна адказвае самой сабе, што значылі для яе гэтыя «dwie wycieczki»: «dały mi wśród jazu, pośród dawnej natury miłe intelektualne zbliżenie z niedocenionym przedtem Parandowskim – Oglądanie Czombrowa, Woronczy, parku w opuszczonych Tuchanowiczach, malutkiej «góry Mendoga» i obrzędu Kupaty nosa, na dziedzińcu ruin zamku Nowogródzkiego».

У фінале фрагменту Налкоўская зноў вяртаецца да ўспаміну аб Шыманоўскім, але перадаецца ён у рамантычна-узвышанай танальнасці: «Jakież dziwne, dojmujące wzruszenie – wczorajsze pożegnanie z Karolem Szymanowskim w cieniu auta, jego niewątpliwe uczucie... Dziś jestem tutaj... Jak że jest cicho... Jedynym dźwiękiem jest szelest skrzydełek tajemniczych istot, bijących o szyby, o klosz naftowej lampy»²⁴.

Атмасфера гэтага запісу амаль поўнаасцю супадае з атмасферай легенды (ці праўды) апошняга спаткання Міцкевіча з графіняй Путкамер. У народзе гэта спатканне набыло сімвалічны характар і да нашых дзён (пачатак XXI ст.) яно інтэрпрэтуецца і ў літаратуры, і ў фальклору, і ў свядомасці, асабліва жыхароў міцкевічаўскіх мясцін, як славатая казка аб вялікім і нешчаслівым каханні Адама і Марылі. Што тычыцца Налкоўскай, то і яе любоў да Шыманоўскага засаталася так сама сумна-рамантычнай марай, на адлюстраванне якой у дзенніку паўплываў Міцкевіч.

У прадстаўленым фрагменце «Дзенніка» ёсць яшчэ адна цікавая, хаця і вельмі маленькая дэталі. Яна звязана з праваслаўным абрадам: яго вельмі шануюць і заўсёды адзначаюць беларусы – гэта свята Купалля. Як жа арганічна быў звязаны Міцкевіч з беларускім фальклорам, звычаямі, мовай, калі польскія ўлады нават у 1931 годзе ўключылі ў праграму юбілейнага свята

²² Ibidem, S. 280.

²³ Ibidem, S. 280.

²⁴ Ibidem, S. 280.

«абрад Купалы ноччу каля руін Навагрудскага замку», які так узрушыў Налкоўскую.

Пісьменніца была ў коле падзей, звязаных з сучаснай ёй міцкевічалогіяй. Настаўнікамі ў маладосці і сябрамі і знаёмымі Налкоўскай у сталым узросце былі выдатныя польскія і замежныя міцкевічолагі, энцыклапедысты на чале з яе бацькам Вацлавам Налкоўскім, выдаўцы і перакладчыкі твораў паэта на розныя мовы. У дзённіку пісьменніцы ўспамінаюцца дзесяткі імёнаў вядомых дзеячаў культуры, звязаных з творчасцю Міцкевіча. Сярод іх аўтар слоўніка А. Міцкевіча і шматлікіх літаратуразнаўчых даследванняў аб паэце прафесар К. Гурскі, аўтар трохтомнай «Гісторыі польскай літаратуры» К. Чахоўскі, кіраўнік навуковага выдавецтва Асаліньскіх А. Левак. Яму належала акадэмічнае найбольш поўнае выданне твораў Міцкевіча. Аб вядомым скульптары Станіславе Астроўскім Налкоўская ўспамінала ў сувязі з пасяджэннем у Польскай Акадэміі Літаратуры (27 лютага 1934 г.), прысвечаным уручэнню прэміі маладому пісьменніку Міхалу Хараманьскаму. На гэту ўрачыстасць С. Астроўскі прыехаў спецыяльна з Парыжа пасля шэрагу выставаў уласных твораў у Заходняй Еўропе і ЗША, у якіх галоўнае месца займала польская тэматыка: ён аўтар помнікаў «Магіла невядомага жаўнера» ў Варшаве і Уладзіслава Ягеллы ў Нью-Йорку, творца шэрагу партрэтаў дзеячаў айчыннай культуры ад А. Міцкевіча і Ф. Шапэна да С. Жэромскага і К. Тэтмайера.

Узлёт папулярнасці А. Міцкевіча ў 20 – 30-я гады ХХ ст. быў звязаны не толькі з юбілеямі паэта і яго твораў, але і з новай іх інтэрпрэтацыяй, магчымасцямі літаратараў ХХ ст. асэнсаваць і зразумець значнасць і ўплывы творчасці, дзейнасці і асобы паэта на развіццё і лёсы польскай і сусветнай культуры.

У 1929 г. Налкоўская адкрывае новую старонку ў сваёй творчасці – драматургію. «Раман з тэатрам» быў кароткі, але вельмі цікавы і плённы. У той жа час заявіла аб сабе і плеяда бліскучых рэжысёраў – рэфарматараў: С. Ярач, Ю. Астэрва, К. Фрыч, В. Драбік, Е. Завістоўскі, А. Шыфман і інш. Усе яны імкнуліся не толькі ставіць сучасныя драмы, але па-новаму трактавалі класіку. Амаль усе драматычныя тэатры Польшчы мелі ў сваім рэпертуары А. Міцкевіча. Большасць з іх ставіла і драмы Налкоўскай «Дом жанчын», «Дзень яго вяртання» і нават менш удалую «Рэнату Случаньскую». У свеце акцёраў і рэжысёраў пісьменніца мела шмат сяброў і знаёмых. Сярод іх былі выдатныя дэкламаты паэзіі Міцкевіча (М. Морская), выканаўцы роляў у яго драмах (І. Калітовіч, С. Высоцкая, І. Сольская), аб якіх неаднойчы Налкоўская ўспамінала ў дзённіку, адзначаючы іх майстэрства. «Zużę pod znakiem przedwczesnego powodzenia mej sztuki <...> – чытаем 28.I.1930 г. – w projektach objazdu jest wzgląd dla mnie wielkiej wagi: udział Solskiej, która grała by moją Joannę. Jest to dla mnie dotąd największa polska aktorka»²⁵.

Ірэна Сольская была не толькі актрысай шырокага дыяпазону: выступала ў ролях гераінь класічных і мадэрністскіх драм, выдатна дэкламавала вершы польскіх мадэрністаў, кіравала тэатрам імя С. Жэромскага, але і малявала, была папулярнай сярод мастакоў – авангардзістаў. Жыццё і асоба Сольскай натхнялі многіх дзеячаў культуры. Яна была прататыпам гераінь раманаў «622 упадкі Бунга, ці дэманічная жанчына», «Ненасычанасць» С. І. Віткевіча, «Laus feminae» Е. Жулаўскага і інш. Той жа С. І. Віткевіч стварыў серыю партрэтаў актрысы, што, натуральна, вызывала заздрасць вялікіх сучасніц Сольскай, нават такіх, як З. Налкоўская.

²⁵ Ibidem, S. 44.

Цікавыя асацыяцыі назіраюцца і дзённіку З. Налкоўскай у сувязі з пастаноўкай «Дому жанчын» у Пазнаньскім і Кракаўскім драматычных тэатрах і ўдзелам у спектаклі таксама вядомай актрысы Станіславы Высоцкай. «Życie moje pełne tej sztuki <...> – піша Налкоўская 8.V.1930 г. – Teatr tamtejszy z Wysocką w roli Babki, w jej reżyserii. <...> Wysocka – mądra wielka starucha, wyszła od mądrości. Interpretacja tam niewątpliwie wierniejsza, zgodniejsza z moim widzeniem, dyskretna»²⁶. Налкоўская ўвяла ў сваю драму эпізод амаль дваццацігадовай даўнасці. З уласнага жыцця – рамантычнага і сумнага кахання да жанатага чадавека Эдмунда Шаліта, які загінуў на Першай сусветнай вайне. У «Доме жанчын» гэты эпізод набывае філасофскую значнасць і падкрэслівае галоўную думку твору: разбурэнне ілюзій ад сутыкнення герайн з рэальным жыццём за межамі іх дому.

Успаміны ж пісьменніцы, ужо сталага разважлівага чалавека, прыведзеныя ў дзённіку, набываюць характар рамантычна ўзнёслай навэлы, у якой апавядаецца аб апошнім спатканні закаханых у караценькім фрагменце. Налкоўская перадала ўсе адценні не толькі сваіх пачуццяў, але і перажыванняў Шаліта. І зноў у наяўнасці і багатая гама мастацкіх сродкаў, і псіхалагічная атмасфера, уласцівая рамантыкам, і ў пэўным сэнсе зноў жа падабенства з апошняй сустрэчай і развітаннем назаўсёды незабыўных Адама і Марылі ў гайку, шмат разоў канструіраваным дзеячамі культуры розных народаў. Але ў дзённіку Налкоўскай рамантычныя героі змянілі толькі свае імёны на Зосю і Эдмунда. «Ach, kiedyś, kiedy już rozstawałam się z nim, spytałam: a co będzie, jeżeli za dwa lata będziemy się jeszcze kochali? A on, kochający i nieszczęśliwy, patrzył na mnie w milczeniu tymi najpiękniejszymi oczami, które szkliły się, ogromniały od łez. Nazajutrz, za ostatnim naszym sam na sam na ziemi widzeniem... dałam mu... kartkę... z wierszykiem: «Nie będzie domu naszego na żadnym miejscu ziemi». Wziął go, aby nie rozstać się z nim nigdy»²⁷. І зноў кружавы паэзіі вялікага Міцкевіча, праз якія Налкоўская глядзіць і на сваё мінулае, і на драму, упрыгожваючы іх рамантычнымі вершамі: «Szczęście «w górach zamknięte zielonych», opłakiwałam szalona z bólu na tych tu ślicznych tragicznych ulicach dwadzieścia lat temu. O dziwo! On zginął. On – przemity, szlachetny, taki ładny i dobry – z tymi cudnymi oczami. Umarł zabity na wojnie – ze świadomym chcianym bohaterstwem»²⁸.

Але побач з рамантычным адтварэннем мінулага Налкоўская паказвае і сучаснасць: «Тое, што адбывалася на сцэне» і мела «небяспечны рэзананс» у рэальным жыцці: была жывая жонка Шаліта, якая хваліла драму Налкоўскай, а на сцэне адлюстроўвалася яе ўласная трагедыя, аб якой яна проста не ведала і ўспрымала ўсё як чужую легенду, гэта была «яго (Шаліта) легенда» і яшчэ была літасць закаханых да маладой жанчыны, жонкі, што чакала нараджэння дзіцяці. За межамі прыгожай і трагічнай легенды была псіхалагічная драма «Дом жанчын», а ў ёй – трансфармаваны «эпізод з рэчаіснасці» з такім высокім мастацкім густам, што ў рэальнасць яго ці ў прывязанасць падзей і герояў да жыцця немагчыма было паверыць. І ўдава Шаліта глядзела і перажывала «чужую трагедыю». Разбежнасць праўды жыцця і праўды мастацтва – рэч звычайная, у тым ліку і ў жыцці творцы. Можа таму, рамантычна закаханая ў Міцкевіча графіня з Тугавічаў наказвала яму быць моцным і вялікім, а звязаная з паэтам зямным пачуццём простая

²⁶ Ibidem, S. 81.

²⁷ Ibidem, S. 82.

²⁸ Ibidem, S. 81.

жанчына з Коўна прасіла яго ўзяць у дарогу цёплыя рэчы, каб ён не прастужаўся.

Драматургія Міцкевіча спадарожнічала пісьменніцы напрацягу ўсяго жыцця. І хто ведае, ці не ў вялікага рамантыка Налкоўскага навучылася даследваць прыроду чалавечай душы, паказваць героя ў моманты крайняга выбару ці псіхалагічных выпрабаванняў. «Спатканне» дзеячаў культуры розных эпох у часе, у мастацкай і літаратуразнаўчай прасторы – з'явішча даволі распаўсюджанае ў выпадках, калі творцы маюць праблемнае ці эстэтычнае падабенства. Справа больш складаная і далікатная ў галіне ўплываў, пераемнасці традыцый ці збегнасцей абставін і творчых лёсаў. Драмы Налкоўскага ставіліся на сцэнах тэатраў шэрагу еўрапейскіх краін і ў многіх выпадках тыя ж самыя акцёрскія калектывы ставілі творы А. Міцкевіча. Больш таго, тыя ж самыя дзеячы культуры перакладалі і даследвалі як творчасць Міцкевіча, так і творчасць Налкоўскага. Ю. А. Тэсляр – паэт, публіцыст, перакладчык на французскую мову польскіх пісьменнікаў, аўтар «Курсу польскай літаратуры залатога веку», выдадзенай у Лондане і Парыжы, супрацоўнічаў з Налкоўскага у ПАЛ, напісаў уступны артыкул да французскага перакладу яе рамана «Choucas».

У сям'і Эвы Врхліцкай – чэшскай актрысы і пісьменніцы захоўваўся культ Міцкевіча. Яе бацька, таксама пісьменнік, пераклаў «Дзяды» Міцкевіча на чэшскую мову. Сама ж Врхліцкая выконвала ролю Іааны ў «Доме жанчын», пастаўленай у нацыянальным драматычным тэатры Чэхаславацкай у 1930 г.

Пераклад «Дому жанчын» на харвацкую мову і пастаноўка драмы ў заграбе пашырыла кола творчых кантактаў Налкоўскага з харвацкімі і сербскімі дзеячамі культуры: паэтэсай і перакладчыцай І. Врліц-Мазураніц, драматургам Д. Дымовіцам, пісьменнікам і драматургам М. Крлежай, кампазітарам П. Каніовіцам, прафесарам-літаратуразнаўцам Ф. Ілезіцам і інш. Часам за кароткай фразай ў дзённіку пісьменніцы скрываецца багацце чалавечых пачуццяў, значнасць фактаў у адносінах не толькі паміж сучаснікамі Налкоўскага, але і сувязь з эпохамі і пакаленнямі. «Wczoraj, – адзначае Налкоўскага 8.X.1930 г. – miły i taki grzeczny Brlić zawiózł mnie na five do swej ciotki <...> żony posła bułgarskiego <...> towarzystwo dobre, troche snobizmu, bo dziad Mazuranic był wielkim poetą narodowym, brat jest ministrem, siostra największą pisarką chorwaską»²⁹.

Названы «дзедам» і «вялікім паэтам» Іван Мазураніц быў яшчэ грамадскім дзеячам, рэдагаваў і падпісваў усе акты і рашэнні харвацкага сэйма ў эпоху Вясны народаў. На ўзор «Кніг польскага народу і польскіх вандраванняў» (якія сам і пераклаў на харвацкую мову) ён напісаў брашуру «Харваты – мад'ярам», прызываў народы да брацтва і свабоды. Звярталася пісьменніца і да творчасці Міцкевіча ў часы Другой сусветнай вайны. Вершы Міцкевіча дапамагалі захаваць пачуццё прыгожага «нібы не было вайны і няшчасця»³⁰. Але часцей творы паэта напаміналі аб новай трагедыі польскага народу, аб адзіноце самой ўжо немаладой пісьменніцы, якая не захацела пакідаць сваю айчыну і дзяліла з ім трагедыю фашысцкай акупацыі. «Mam zamiar tutaj zostać, sokołwiek będzie»³¹ – гэты запіс у дзённіку зроблены 1 верасня 1939 г. А годам пазней: «Boli mi głowa, boli mi serce». <...> Myślę wierszami: „Jak piękny motyl,

²⁹ Ibidem, S. 198.

³⁰ Nałkowska Z. Dzienniki 1939 – 1944. – Warszawa, 1996. – S. 253.

³¹ Ibidem, S. 29.

gdy w bursztyn utonie, nawieki własną zachowuje postać»³². Запис з'являється перафразированим фрагментом з поеми Міцкевича «Конрад Валенрод».

Tak motyl piękny, gdy w bursztyn utonie,
Na wieki całą zachowuje postać³³.

Няцяжка заўважаць змену акцэнтаў. Міцкевіч гаворыць аб захаванні паўнаты вобраза (cała postać), Налкоўская падкрэслівае значнасць індыўідуальнасці (własna postać) і гэта асабліва важна ў час, калі зямля патрабуе дапамогі³⁴, калі пісьменнік адчувае адказнасць за лёсы айчыны і народу, калі «Maleje ważność zdarzeń i zawsze spośród rozkołysanej materii dziejów, gdy opadną jej kulminanty, jako najważniejszy wyrasta i pozostaje człowiek»³⁵.

На падставе прадстаўленых разважанняў можна зрабіць вывад аб тым, што Налкоўская выходзіла свой эстэтычны густ і мастацкую свядомасць пад уплывам творчасці Міцкевіча. Міцкевіч увайшоў у свет творчасці пісьменніцы, якая арыгінальна і сваеасабліва выкарыстоўвала мастацкія традыцыі паэта і ўзбагачала сваю творчасць новымі пошукамі і адкрыццямі.

**Світлана Мусіенка. Адам Міцкевіч
у творчій свідомасці Зоф'і Налкоўскай.**

Nalkowska podkreśla znaczymość indywidualności, i це особливо важливо в той час, коли земля вимагає допомоги, коли письменник відчуває відповідальність за долі вітчизни і народу. Вона виховувала свій естетичний смак і художнє свідомість під впливом творчості Міцкевича. Міцкевіч увійшов у творчий світ письменниці, яка оригінально і своєрідно використовувала художні традиції поета і збагачувала свою творчість новими пошуками і відкриттями.

**Swietłana Musijenko. Adam Mickiewicz
w twórczej świadomości Zofii Nałkowskiej.**

Nałkowska podkreśla ważność indywidualności, i to zwłaszcza ważne w ten czas, kiedy ziemia potrzebuje pomocy, kiedy pisarz odczuwa odpowiedzialność za losy ojczyzny i narodu. Pisarka wychowywała swój estetyczny smak i świadomość artystyczną pod wpływem twórczości Mickiewicza. Mickiewicz wszedł w jej twórczy świat, potrafiła ona oryginalnie i w sposób swoisty wykorzystywać artystyczne tradycje poety i wzbogacać swoją twórczość nowymi poszukiwaniami i odkryciami.

**Swiatłana Musienka. Adam Mitskevych
in the Creative Consciousness of Zofia Nalkovska.**

Nalkovska underlines the importance of individuality, and it is especially important, when our lands needs our help, when a writer feels his responsibility for the destiny of Motherland and its nation. She brought up her esthetic taste and artistic consciousness under the influence of Mitskevych's oeuvre. He came into the creative world of the writer, who used the artistic tradition of the poet and enriched own oeuvre by new searches and discoveries.

³² Ibidem, S. 214.

³³ Mickiewicz A. Dzieła. T. II. – Kraków, 1949. – S. 111.

³⁴ Mickiewicz A. Słowo i czyn. – Warszawa, 1975. – S. 254.

³⁵ Mickiewicz A. Dzieła... Op. cit., S. 353.